

TÉZISEK

1. Bevezetés

1.1. Pápay munkásságának főbb adatai

Pápay József (1873–1931) 1897 és 1899 között Zichy Jenő harmadik ázsiai expedíciójában vett részt. Kutatóútja során heroikus munkával sikerült megfejtenie Reguly Antal 1844 telén lejegyzett osztják hősi énekeit. Ezenkívül ő maga is igen gazdag nyelvészeti és néprajzi anyagot gyűjtött a helyszínen. A megfejtett Reguly-szövegekből, valamint saját gyűjtéséből 1905-ben és 1911-ben jelent meg két kötet. Pápay ezután is szüntelenül dolgozott az általa gyűjtött anyagon, de már csak halála után publikáltak hagyatékából.

Pápay 1908-tól 1931-ben bekövetkezett váratlan haláláig Debrecenben tevékenykedett: hat évig a Református Kollégium bölcsészeti akadémiáján tanított, majd 1914-től 1931-ig a Tisza István Egyetem (a későbbi Kossuth Lajos Tudományegyetem, mai nevén Debreceni Egyetem) Magyar és Finnugor Nyelvtudományi Tanszékének első professzora volt.

Halála után hagyatékából a nyomdakésznek ítélt anyagot a Magyar Tudományos Akadémia vásárolta meg, a kevésbé értékesnek vélt anyag a Pápay család akaratából a Debreceni Református Kollégium könyvtárába került. Amikor a Pápay-hagyatékról esett szó, a tudósok elsősorban a Reguly által gyűjtött szövegekre gondoltak, ezek mielőbbi kiadását sürgették. Ennek publikálása 1944-ben indult meg, és 1965-ben fejeződött be. Pápay rendkívül gazdag gyűjtésének kiadása 1972-ben kezdődött meg, de majd csak 1998-ban fejeződött be. Ezzel az akadémiai osztják hagyaték túlnyomó része közkinccsé válhatott. Mostohább sors jutott a debreceni kéziratos hagyatékna, tudvalevőleg itt maradt mindaz, amit nem tartottak hamarosan nyomdába adhatónak. Nyilvánvalóan ez a hagyaték kevésbé értékes, mint az akadémiai, de figyelemre méltó följegyzések, vázlatok, töredékes fogalmazványok itt is találhatóak. A debreceni hagyatékból eddig viszonylag kevés anyagot tettek közzé (l. Irodalom), pedig a kutatók többször is felhívták a figyelmet arra, hogy ez is tartalmazhat értékeket.

1.2. Az értekezés célja

Alapvető célul tűztem ki a debreceni hagyaték tüzetes átvizsgálását, értékelését, a részben vagy egészben publikálható munkák közzétételét. Az anyag korábbi ismertetései alapján sok tudománytörténeti adalékra számíthattam. Főként a naplók és a levelezés alapján kívántam rávilágítani a Zichy-expedíció eddig kevésbé ismert körülményeire,

Pápay kutatóútjának részleteire, magyar és külföldi tudóstársakkal való kapcsolataira, a tudományos életben elfoglalt helyére, a debreceni oktatásban betöltött szerepére. Feladatomban tartottam az eddig ismeretlen kéziratos munkák értékelését is, köztük több, kifejezetten az osztják nyelvvel foglalkozót. A hagyaték elemzése elősegítette Pápay jelentőségének árnyaltabb megfogalmazását.

1.3. Az alkalmazott módszerekről

A kéziratos anyag heterogén volta különféle feldolgozási módszereket kínált. A naplók bejegyzései időrendben követik egymást, főleg ezek alapján írtam le az expedíció legfőbb eseményeit. A személyekre és időpontokra való utalás alapján szembesítettem ezeket az adatokat Pápay kiterjedt levelezésével és a korabeli sajtó erre vonatkozó cikkeivel, tudósításaival, a kortársak kritikájával. Az események több oldalú és tárgyilagosabb megítélését segítették elő az expedíció többi tagjának (Jankó János, Pósta Béla) kiadott feljegyzései, valamint a finn tudóstársak (Sirelius, Karjalainen) naplórészletei.

A naplók szövegeit összevettem Pápay megjelent beszámolóival, hiszen feljegyzéseinek egy részét szinte változatlan formában fölhasználta tanulmányaiban. Dolgozatomban az eddig még nem közölt részletekre helyeztem a hangsúlyt.

Pápay egyetemi előadásainak jegyzetei közül elsősorban az osztják nyelvre vonatkozóak különösen értékesek: hiszen a 19. és 20. század fordulójának kutatói közül ő ismerte legjobban az északi osztjákok nyelvét és kultúráját. Pápay publikált közléseiből is tudjuk, hogy dolgozott északi osztják nyelvtanán. A debreceni hagyatékban található ennek a munkának a többször javított, átírt fogalmazványa. A példákban gazdag dolgozat lehetőséget adott a későbbi osztják nyelvtanokkal való összehasonlításra, az obdorszki nyelvjárás változásainak megfigyelésére.

Az osztják gyűjtések eredeti, helyszíni feljegyzései csak részben állnak rendelkezésünkre. Ezek összevetése a végső változattal némi kiegészítésül szolgált Pápay sokat bírált nyelvészeti átírási módjához.

Munkám során folyamatosan alkalmaztam a Fazekas Jenő által — egyébként igen nagy gondossággal — összeállított jegyzéket (ÉOM XLI–XLVII), azonban az általa összeállított lista helyenként kiegészítésre szorult; az ott nem említett szövegekre, jegyzetekre külön is kitértem.

1.4. A dolgozat felépítése

Dolgozatom első terjedelmesebb részében — a hagyaték anyagainak segítségével — összeállított tudománytörténeti fejezetek követik egymást, majd a második részben közlök eddig nem publikált nyelvészeti, néprajzi, irodalmi írásokat Pápay hagyatékából. A feldolgozott anyag sokszínűségéből következik, hogy munkámnak van bizonyos eklektikus jellege, és több tudományág (tudománytörténet, nyelvészet) határán mozog. Az összes anyagot összetartja azonban, hogy a debreceni Pápay-hagyaték része, s a disszertációnak éppen ennek a bemutatása a célja.

2. Életrajzi, tudománytörténeti vonatkozások.

2.1. Az indíttatás

Pápay eddig publikált életrajzi adatait a naplók és a levelek alapján sok újabb adattal egészíthetjük ki. E források alapján tudjuk, hogy a tehetséges, szegény sorsú kisdíák támogatókra talált már pápai kollégiumi évei alatt. Az is kiderült, hogy egyetemi tanulmányai során már komolyan foglalkozott az obi-ugor nyelvekkel, és határozott szándék élt benne, hogy ha lehetősége lesz rá, megfejtje Reguly osztják gyűjtését. Tanárai közül elsősorban Simonyi Zsigmond támogatta, kisebb cikkeit megjelentette a Magyar Nyelvőr c. folyóiratban, később pedig ő javasolta Pápay részvételét a Zichy-expedícióban, majd a Reguly-féle szövegek lemásoltatásáról és Szibériába való eljuttatásáról is gondoskodott.

2.2. A III. Zichy-expedíció

Váratlanul és véletlenül adódott a lehetőség, hogy Pápay bekerült Zichy Jenő harmadik ázsiai expedíciójának tagjai közé. Ennek során 1897 decemberében utazott Pétervárra, hogy a szükséges előtanulmányokat elvégezze. Ekkor már itt tartózkodott néhány hónapja két társa, Jankó János néprajztudós és Pósta Béla régész. Pápay levelezése és naplói különösen sok adatot tartalmaznak az expedíció körülményeire vonatkozóan. Ezeket a dolgozatban is közlöm más forrásokkal kiegészítve. A hagyatékából Zichy a magyar-török-tatár-baskír rokonság híve volt, délibábos terveket szőtt a magyarság és saját őseinek felkutatásáról. Ezek az elképzelések kedvező fogadtatásra találtak a laikus magyar közönségben. A magyar tudósok közül csak néhányan (Herman Ottó, Munkácsi Bernát) kritizálták nyilvánosan is a gróf tevékenységét. Az biztos volt, hogy Pápay nyelvészeti munkát fog végezni, de nagyon sokáig kérdéses volt, sikerül-e kiharcolnia, hogy az osztjások közé is eljusson. A levelekben arra is találunk utalást, hogy Pápay már jóval kiutazása előtt, 1897 tavaszán szóba hozta az osztják utat a gróf előtt. A fiatal

nyelvész nagyon reménykedett benne, hogy előbb-utóbb sikerül megnyernie tervének a gazdag mecénást. Már a pétervári tartózkodás során kiderült, hogy Jankó és Pósta között ellentétek alakultak ki, amelyek csak egyre fokozódtak, főként a program bizonytalanságai miatt. Ugyanis a tudósok úgy indultak előtanulmányokat végezni, hogy Zichy határozott elképzelését nem ismerhették meg, hiszen a gróf maga is sokat változtatott grandiózus tervén — az út előtt és az expedíció során is. Pápay pétervári tanulmányait rövid finnországi tartózkodás (1898. március 6–14.) követte, majd Tbiliszibe (Tiflisz) indult. Itt találkozott Jankó, Pósta és Pápay az ideutazó gróffal és kíséretével. Az ellentétek igazán itt teljesedtek ki. Csak nagy viták árán sikerült megállapodni a gróffal az önálló kutatóutak és a pénztámogatás dolgában. A veszekedések odáig fajultak, hogy Jankó és Pósta komolyan fontolgatták, otthagyják az expedíciót és hazautaznak. Erre végül is nem került sor, de a sok meddő szóváltás rengeteg energiát vett el a tudósoktól. Elsőként az osztják utat sikerült kiharcolni, ebben Pápaynak társai is segítettek. Így ő vált el elsőként az expedíciótól.

2.3. Pápay önálló kutatóútja

Pápay 1898. április 12-én kelt útra; több hetes kazanyi előtanulmányok után csuvas nyelvi tanulmányokat végzett. Tobolszkba június 11-én érkezett meg. Már itt tartózkodott egy finn nyelvész, Karjalainen, akivel azután szinte mindennap együtt búvárkodtak a múzeum gazdag könyvtárában. Pápay innen észak felé vette útját, augusztus közepén jutott el Obdorszkba. Osztják útjának ez az első szakasza elsősorban a néprajzi gyűjtés szempontjából jelentős. Obdorszkból kirándulásokat tett az északi osztjákok téli telepeire. Nyelvrokonaink hamar a bizalmukba fogadták, bár olyan adatközlőre még egyelőre várnia kellett, aki birtokában lett volna az ősi hősénekeknek. Hosszú ideig (egészen 1899 áprilisáig) hűséges osztják kísérője és egyik adatközlője volt Pjotr Muchrin, akit Pápay egyszerűen Péterként emlegetett naplójában. Pápay megismerkedett a településen működő orosz ortodox misszió tagjaival is, akik az osztják és szamojéd gyerekeket betűvetésre is tanították. A Reguly-féle hősénekek másolata csak január közepén érte utol Pápayt. Egy Mikolka nevű osztják segítségével a négy hősének szövegét vesződéses munka árán sikerült értelmeznie. Mikolka énektudása, emlékező tehetsége lenyűgözte Pápayt, hiszen adatközlője a szomszédos nemzetségek hősénekeit és meséit is könnyedén fel tudta idézni. A megfeszített munka következtében Pápay egyre többet szenvedett fejfájástól, rosszulletektől. Március végén búcsúzott el obdorszki ismerőseitől, és dél felé indult. Április 3-án írt utoljára bejegyzést útjáról naplójába, de későbbi publikációból tudjuk, hogy ez az osztják földön töltött utolsó időszak igen eredményes volt a gyűjtés

szempontjából. Új adatközlője, Torikoptin segítségével sikerült a Reguly-hősénekek addig homályos részeit is megfejtene, valamint egy Mikiskin nevű osztják révén a medvekultusszal kapcsolatos szokásokat, hiedelmeket lejegyeznie. Később egy Vogulka forrásvidéki osztják segítségével lefordította osztjákra Munkácsi *Vogul nyelvjárások* című munkájának példamondatait. Bár Pápay tervei között szerepelt még a nizjami nyelvjárás tanulmányozása, valamint — Zichy kívánsága szerint — a baskír gyűjtőmunka, de a fizikai és szellemi fáradtság jeleit ekkor már egyre inkább érezte magán. Ezért lemondott tervezett útjairól, és hazautazott. 1899. július 9-én érkezett Budapestre.

2.4. Fogadtatás és elismerés

A III. Zichy-expedíció tevékenysége nagy elismerést váltott ki. A gróf megítélése is megváltozott, hiszen meghajlott a tudósok (Jankó, Pósta, és Pápay) érvei előtt, hajlandó volt módosítani eredeti elképzeléseit, így az expedíció kutatói jelentős eredményekkel térhettek haza. Pápayt is nagy megbecsülés övezte hazatérése után. A hirtelen jött népszerűség és az ezzel járó társasági kötelezettségek időnként akadályozták is sürgető munkájában: az itthon maradt Reguly-hősénekek megfejtésében és az Akadémián tartandó beszámoló elkészítésében. Ennek felolvasására 1900 tavaszán került sor. Zichy a kutatóútak eredményeinek egy részét 1905-ben díszes kötetben tette közzé. Pápay 1901-től 1908-ig az Akadémia könyvtárában dolgozott. Időközben több tudományos társaság tagjává választotta, majd 1908-ban az Akadémia levelező tagságát is elnyerte.

2.5. A debreceni időszak

Pápay 1908-tól 1931-ben bekövetkezett haláláig a nyári szünidőket leszámítva Debrecenben élt. Előbb a Református Főiskola bölcsészeti akadémiáján oktatott, majd 1914-ben az akkor alakuló egyetem Magyar és Finnugor Nyelvészeti Tanszékének első professzora lett. Az oktató munka sok elfoglaltsággal járt, hiszen szokás szerint a humán szakokon előadásokat és szemináriumokat is csak a professzor tartott, gyakran két évfolyamnak is egyszerre, és a vizsgáztatás is az ő feladata volt. Csak 1928-tól kezdve dolgozott Pápay mellett egy díjtalan gyakornok, aki azonban az oktatásban nem vett részt. A kéziratos hagyatékban fennmaradt jegyzetek alapján tudjuk, hogy Pápay rendkívül alaposan készült előadásaira, mindig igyekezett érdekessé tenni óráit (l. pl. magyar mondattani jegyzetét).

Ugyanakkor egyre kevesebbet publikált, mintha lendülete 1914 után hirtelen megtört volna. Tudóstársai leveleikben is gyakran biztatták gyűjtése kiadására, tanulmányok közlésére. Osztják anyagából 1911 után már nem publikált semmit. E hallgatás okát

gyakran a hangjelölését ért kedvezőtlen bírálatban keresték, de közrejátszhattak benne a két háború közötti gazdasági helyzet, az Akadémia pénztelensége; és nem kevésbé egyetemi oktatói munkája, hivatali teendői, személyes gondjai. A kevésbé termékenynek látszó tudományos pálya mögött azonban egy alapos, folyamatosan dolgozó tudós tanár állt. Több diákjával is megszeretette a száraznak tűnő nyelvtudományt. Erről tanúskodnak a Pápay irányítása alatt írt doktori munkák, tudományos igényű megírt dolgozatok, a tanítványoktól megőrzött levelek tucatjai. Nagyra becsülték őt közvetlen környezetében kollégái, munkatársai. Pápay nemcsak több magyar tudóssal állt élénk levelezésben, hanem finn nyelvészekkel is gyakran váltott levelet, sőt, többen meg is látogatták debreceni, illetve igmándi otthonában (Karjalainen, Wichmann, Paasonen).

3. Nyelvészeti, néprajzi, irodalmi írások a debreceni hagyatékban

3.1. Északi osztják nyelvtan és szójegyzék; adalékok az osztják nyelvhez

A debreceni hagyatékában található többek között *Az északi osztják nyelv* címet viselő köteg (az R 1681/XVII. számon).

Az itt tárgyalt kézirat anyaga nyilvánvalóan nemcsak az egyetemi oktatás céljait szolgálhatta, hanem egy publikálandó munka előkészületeinek is tekinthető.

A jegyzet hosszú évek munkáját tükrözi. Az elkészült részek gazdag osztják nyelvi anyaggal támasztják alá a szerző megállapításait. Úttörő jelentőségű lehetett volna ez a mű, az első tudományos szempontok szerint megírt osztják nyelvtan és egyetemi tankönyv. Sajnos torzóban maradt.

A szerző munkája elején ismerteti az osztjások lakhelyét, lélekszámukat, majd a nyelvjárásokat megkülönböztető hangrendszerbeli eltérésekkel foglalkozik a következőkben.

Az osztjások kutatását taglaló néhány oldal után Pápay ismerteti a magánhangzók és mássalhangzók rendszerét, a hangok jelölését, az időtartamra és a hangsúlyra vonatkozó megjegyzéseit (Karjalainen *Zur ostjakischen Lautgeschichte* [1904] című munkájára hivatkozva).

Gazdag példatárral bizonyítja, hogy az esetekben szegény északi nyelvjárásokban sok funkciót lát el a $-n$ rag. Használatára tizenhárom határozót sorol föl. E toldalék sok funkcióját a mai napig megőrizte; bizonyítja ezt a legújabb obdorszki nyelvtan (Nyikolajeva 1995: 82–83).

Az $-$ translativusi végződés funkcióinak bemutatására szintén sor kerül: A translativus ragja az északi és déli nyelvjárásokban az obdorszki kivételével eltűnt. A legújabb, Nyikolajeva által összeállított obdorszki nyelvtanok (1995: 83, 1999: 13) is

igazolják a rag továbbélését, illetve az előtte lévő mássalhangzók asszimilációját, amelyre Pápay is utalt.

A számnevek alkotásában Pápay ritka és különleges adatokat is idéz:

91 *s tt - d rt ^und m*

92 *s tt - d ⁿ l ^und m*

93 *s tt - d l b t ^und m... (R 1681/XVII 94).*

Ehhez hasonló adatot a számnév ilyen egyedülállóan érdekes képzésére Roszljakov és Bartyenyev feljegyzéseiben találunk (Honti 1982: 36/293). E szerkezet jellemzője, hogy az egyesek hiányával nevezik meg a 90 és 100 közötti számneveket: 'százzá lenni kilenc nincs', illetve 'százzá lenni kettő nincs'. Úgy tűnik, a napjainkban beszélt obdorszki nyelvjárásban nem maradt fenn ez a ritka számnévi szóalkotási mód, legalábbis nem találunk erre vonatkozó utalást a legutóbbi obdorszki nyelvtanban (Nyikolajeva 1995). Majd Pápay a törtszámok kifejezésére idéz érdekes adatokat: *k m t p l k 'másfél'*. A *pel k 'fél'* szó használata a törtszámevek képzésében az egész osztják nyelvterületen használatos volt; a mai obdorszki nyelvjárás azonban ma már más elemekkel fejezi ki ezt a funkciót (vö. Nyikolajeva 1995: 92).

Igen tanulságos a tárgyas ragozásról lejegyzett megfigyelés: A tárgyas ragozású sorban két-két alak szerepel egymás mellett egyes szám első és második személyben: *s kl m v. s kl m*, illetve *s kl n v. s kl n*. Az említett (egyes szám első és második személyű igealakokban) az északi osztják nyelvjárásban a későbbi feljegyzések szerint a redukált magánhangzós az alanyi ragozású, a teljes képzésű magánhangzós a tárgyas ragozású. Pápay közlése ezzel nem egyezik. Ennek egyik oka az lehet, hogy Pápay nem mindig érzékelte a két hang közötti különbséget. Ezt a véleményt képviselte Karjalainen is bírálatában (1906: 26), majd később Steinitz is (1964: 70–71). Pápay egyébként egy 1913-ban megjelent, az osztják tárgyas ragozásról megjelent tanulmányában (FUF 13: 296–303) is ugyanilyen módon, ugyanezeket a példákat közölte (297–298), és az alanyi és tárgyas ragozás keveredésével magyarázta a párhuzamos igealakok létezését (uo. 300).

Az obdorszki nyelvjárásnak van egy különlegessége: a kettős tárgyra utaló külön szuffixum. Bár Pápay archaizmusnak vélte, Steinitz gyűjtése idején is használatos volt a mindennapi nyelvben (uo. 78), és a legutóbbi gyűjtések is igazolják meglétét (Nyikolejeva 1995: 138–141).

A főnévi igenevek képzői a Pápay jegyzete szerint: *-t* , *-d* , *-d* . Napjainkban a *-ti* végződés a szobi, a *-ta* a poluji nyelvjárási területen használatos (Nyikolajeva 1995: 142).

Ezután osztják szövegek (161–185) és a szójegyzék (186–197) következik egyetlen tisztázatlanban, fordítás nélkül. Pápay már az *Északi osztják nyelvtanulmányok* első közleményében megemlítette, hogy szándékában áll kiadni egy kis nyelvtani vázlatot és egy szójegyzéket, amely majd segítséget nyújthat szövegeinek értelmezéséhez (NyK 1906: 347). Ez a kéziratos szójegyzék összesen hét szöveg szavait tartalmazza előfordulásuk sorrendjében. A szövegek közül három az *Északi osztják nyelvtanulmányokban* (1910: 1–3; 3–7; 166–169), egy az *Északi-osztják medvénekekben* (1934: 117–122), a többi pedig a Bibliotheca Pápayensia köteteiben (BiblPáp V: 52–61; 236–245; BiblPáp VI: 110–116) jelent meg. A szójegyzék viszont először a dolgozat írójának a közlésében látott napvilágot (FUD 11: 113–126). Az *Északi osztják nyelvtanulmányokban* publikált mesék és a kéziratban fennmaradt szójegyzék összevetéséből kiderül, hogy ez utóbbi írásmódja valamivel nehezebb, itt Pápay több mellékjelet használt. Ugyanis a hagyaték átírásmódja sokkal bonyolultabb, mint azoké a szövegeké, amelyek már Pápay életében napvilágot láttak (Fazekas 1934: XLVII; Vértes 1991: 49).

A szójegyzékben Pápay a sajátos kifejezések, szóösszetételek puszta jelentésének közlésén túl a tagok jelentését külön is megadja: *t l a* (szárnyas állat) madár, *k r - a* jávorszarvas (tk. lábas állat) stb.

Az említett szövegek és a szójegyzék utáni részben (198–216) olyan osztják szövegek olvashatók, amelyek mellett megtalálható magyar fordításuk is. Valamennyi változatlan formában az Akadémia kéziratárába is bekerült, így a Bibliotheca Pápayensis (1988–1998) köteteibe is. Pontos lelőhelyüket a dolgozat tartalmazza.

Az előadások jegyzetei alapján rokonszenves előadásmód tükröződik. Pápay nemcsak a rokon nyelv rendszerét, hangtanát, alaktanát ismertette meg hallgatóival, nem csupán nyelvészetet oktatott, hanem arra is törekedett, hogy a nyelvet beszélők hitét, szokásait, mindennapjait is közelebb hozza tanítványaihoz.

A debreceni Pápay-hagyatékban található egy füzet (R 1672), amely egy osztják nyelvtan Pápay másolatában, és a következő címet viseli: *Bartenev (Roszljakov ?) Osztják nyelvtana (obdorszki nyj)*. Pápay szibériai tartózkodása idején készítette a másolatot az eredetiről. Ugyanezen nyelvtan másolatára bukkant Honti László 1975/76-os leningrádi tartózkodása során a Szovjet Tudományos Akadémia Könyvtárában. I. N. Roszljakov Obdorszokban született, zürjén származású, osztjákul elég jól tudott. Ő segített Bartenyevnek az osztják nyelvtan összeállításában, aki száműzetésben töltött néhány évet Obdorszokban.

A nyelvtant inkább egy kontrasztív orosz-osztják grammatikának tekinthetjük, a szerzők az orosz hangrendszer, nyelvtani rendszer, alaktan kategóriáinak megfelelőit keresik az osztjákban; ebből adódnak tévedéseik is. Hibái ellenére sem tagadhatók a munka nyelvtörténeti értékei.

Pápay egyik naplójában (R 1674/IV. 1898. júl. 25.) sajtóságos osztják nyelvű hónapneveket jegyzett föl. Az obi-ugor és más szibériai népek ugyanis eredetileg a hold változása alapján mérték az időt. Így keletkezett a tizenhárom hónapos év. Az időszakaszok megnevezésére a közvetlen természeti környezet jelenségei (pl. a hóolvadás, jégzajlás, a halívás, az áradás, a sas, a réce megjelenése stb.) és az ehhez fűződő tevékenységek szolgáltak alapul. Az azonos nyelvjárást beszélők körében is egészen változatos hóelnevezések éltek, attól függően, hogy az adott csoport életében mi számított fontos tevékenységnek (réntartás, halászat, vadászat stb). Pápay adatai kiegészítik a már eddig publikált tanulmányokból (vö. Csepregi, Snellman) megismert időszámítási elnevezések rendszerét.

3.2. Filológiai megjegyzések, emlékbeszédek, irodalmi vázlat

Pápay kéziratos hagyatékában külön bemutatandónak ítélt meg néhány munkát, amelyet a dolgozatban közlök is. Ezek közé tartozik a Pápay által *Jegyzetek Reguly egy hőségéhez* címet viselő feljegyzés. Ez a munka az *Osztják hőségének* című kötet (Kiadta Zsirai Miklós 1944-ben) egyik szövegéhez (2–165) kapcsolódik, és a hőségnek lejegyzésére vonatkozó, valamint Regulytól származó adatokat tartalmaz.

A kéziratok között fennmaradt egy, az osztjások névadásáról szóló jegyzet (R 1674/I/18), amelyet valószínűleg válasznak szánhatott Pápay Melichnek 1917. január 10-én kelt levelére (R 1670/IV). Egyébként osztják névgyűjtésének egy változata a budapesti hagyaték részeként már megjelent (BiblPáp VI: 214–238), ehhez is kiegészítésül szolgálhat a dolgozatban közölt feljegyzés.

Pápay előadásainak jegyzetei között található egy megemlékezés Simonyi Zsigmondról, amely feltehetőleg nem sokkal a professzor halála (1919) után íródhatott. Kerüli a személyes kötődések megemléztetését, mégis érződik a látszólagos tárgyilagosság mögött az emlékezés fájdalma, hiszen a „kedves mestertől” nemcsak diákévei alatt, hanem kutatóútja és oktatói tevékenysége során is sok biztatást és segítséget kapott Pápay. A szöveg változatlan formában olvasható a dolgozatban. Ugyancsak változtatás nélkül közlöm a Budenzről írt emlékbeszédet (R 1670/V/6), amely Budapesten egy Budenz-emlékvacsorán hangozhatott el.

Pápay irodalmi érdeklődését bizonyítja többek között a kéziratok között maradt fogalmazvány Bogáti Fazakas Miklós zsoldárfordításairól (R 1680/III/a). Pápay szerint e fordítások költői szépség tekintetében vetekszenek Szenci Molnár Abertéval, s emellett még külön érdeme, hogy Bogáti magyar népdalok, illetve históriás énekek versformájában írta zsoldárparafrázisait.

4. Összegzés

Pápay fejtette meg Reguly osztják szövegeit, ez önmagában is hatalmas teljesítmény. Saját gyűjtése azonban terjedelmében meghaladja elődjét, de ezt nem méltányolta kellőképpen a tudományos közvélemény. Ennek oka elsősorban a hangjelölését érő és részben igazságtalan kritikákban és az ezt követő akadozó publikálásban keresendő. A kor által rákényszerített átírási móddal rontott lejegyzéseinek hangtani megbízhatóságán. Feljegyzései azonban szigorúan nyelvészeti, valamint népköltészeti és néprajzi szempontból is rendkívül értékesek. A 19. és a 20. század fordulóján egyedül Pápay gyűjtött nagy mennyiségű északi osztják anyagot. A későbbiekben (az 1930-as években) Steinitznek volt lehetősége ezen a területen gyűjtőmunkát végeznie, de az általa lejegyzett szövegek nyelvezete már sokban különbözik a korábbi archaikus hősénekektől, regéktől.

Tehát Pápay munkássága nem kis részben teszi lehetővé az északi osztjakság számára, hogy saját népköltészetével és hagyományaival megismerkedjen, hiszen a hősénekek, regék egy már letűnt nyelvállapotot őriztek meg. Pápay osztják nyelvtana úttörő jelentőségű lehetett volna a saját korában, ezért érdemes tanulmányozni a tervezett nyelvtan kéziratát. A szerző túlságosan is részletekbe menő alaposága akadályozta meg, hogy nyomdakésznek érezze művét. Így Pápay tudományos megítélése kedvezőtlenebb volt, mint amelyet tényleges (de hosszú ideig nem publikált) munkássága alapján megérdemelt volna. Sajnálatos módon nem tette közzé helyes csuvas etimológiáit sem, pedig ezzel a tevékenységével is nyilván elismerést aratott volna.

A kéziratok anyagok, és így Pápay teljes életművének megismerése közelebb visz bennünket ahhoz, hogy reálisabban ítéljük meg az ő tudományos tevékenységét, és a finnugor nyelvtudományban helyesen határozzuk meg jelentőségét. Ezenkívül a kéziratok anyagoknak — mint szóltam róla — olyan tudománytörténeti, földrajzi, osztják nyelvészeti, néprajzi értékei vannak, amelyek mindenképpen méltóak a figyelmünkre.

A tézisekhez felhasznált válogatott irodalom

- ADORJÁNI DEZSŐ – NAGY ISTVÁN (1994), Szent szenvedély. Emléksorok Pápay Józsefről. Nagyigmánd.
- AGYAGÁSI, KLÁRA (1988), O zabitom csuvasszkom naszlegyiji Józsefa Pápay. 33–36. *Annales Universitatis Scientiarum Budapestinensis de Rolando Eötvös Nominatae* XIX.
- CSEPREGI MÁRTA (1978), Keleti osztják igeneves szerkezetek. I. NyK 80: 31–53.
— (1979), Keleti osztják igeneves szerkezetek. II. NyK 81: 273–300.
- CSINÁDY GERŐ (1962), Pápay József utazása a cári Oroszországban és földrajzi érdemei. *Acta Geographica Debrecina* Tom. VIII/I. 1962/1: 147–165. Klny. (1964), Közlemények a Debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Földrajzi Intézetéből 51.
— (1963), Zichy Jenő oroszországi és kínai expedícióinak története új megvilágításban. Közlemények a debreceni KLTE Földrajzi Intézetéből. 37–50.
— (1973), Zichy Jenő Ázsia-expedíciói. In *Magyar utazók, földrajzi felfedezők*. 134–139.
- CSÚRY BÁLINT (1935), Pápay József emlékezete. A Tisza István Tudományos Társaság közgyűlésén 1934. április 29-én elmondott ünnepi beszéd. Debreceni Tisza István Tudományos Társaság. Emlékbeszéd. I. k. 1. szám.
- CZIRBUSZ GÉZA (1901), Zichy Jenő gróf harmadik ázsiai utazása. Földrajzi közlemények 29: 33–48.
- FAZEKAS JENŐ (1934), Pápay József nyelvészeti hagyatéka. In *Pápay József – Fazekas Jenő, Északi-osztják medveénekek. Adalékok az obi-ugor népek medvekultuszához*. Saját gyűjtése és Reguly Antal hagyatéka alapján feldolgozta Pápay József. Pápay József nyelvészeti hagyatékából sajtó alá rendezte Dr. Fazekas Jenő. Budapest, V–LII.
- HONTI, LÁSZLÓ (1982), Nordostjakisches Wörterverzeichnis. Szeged. *Studia Uralo-Altaica* 16.
- JAKAB LÁSZLÓ (1990), „Magyar és Finnugor Nyelvészeti Tanszék” (1914–1952) In *Jakab László – Keresztes László: A debreceni magyar és finnugor nyelvtudományi tanszékek története (1914–1990)*. A debreceni Kossuth Lajos Tudományegyetem Magyar Nyelvtudományi Intézetének Kiadványai. Debrecen. 55: 7–15.

- JANKÓ JÁNOS –KODOLÁNYI JÁNOS (2000), Utazás Osztyájköldre. Közzéteszi ifj. Kodolányi János. Néprajzi Múzeum, Budapest. A Néprajzi Múzeum tudománytörténeti kiadványsorozata. Series historica ethnographiae. 11.
- KARJALAINEN, K. F. – KROHN, K. (1921), Siperian-matkoilta. Porvo.
- A. KÖVESI MAGDA (1954), Pápay József (1873–1931). Acta Universitatis Debreceniensis De Ludovico Kossuth-Nominatae. 1: 73–86.
- MÓDIS LÁSZLÓ (1955), A Debreceni Tudományegyetem bölcsészettudományi karához benyújtott pályamunkák, tanári szakdolgozatok és doktori értekezések bibliográfiája 1914–1950. Debrecen. A debreceni KLTE könyvtárának évkönyve. II.
- A. MOLNÁR FERENC (1990), Finnugor vonatkozású kéziratok és fényképek Debrecenben. CIFU 7. III/A: 48–55.
- (1991), Finnugor vonatkozású tudománytörténeti adalékok. II. FUD 2: 145–152.
- (1992), Die russische (sibirische) Kartensammlung des József Pápay. Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag — Emlékkönyv Rédei Károly 60. születésnapjára. Szerkesztette: Sz. Bakró-Nagy Marianne – Szij Enikő. Wien-Budapest, 357–360.
- (1993), Néhány megjegyzés obi-ugor tárgyú fényképekhez. In Hajdú Péter 70 éves Szerkesztette Sz. Bakró-Nagy Marianne – Szij Enikő Budapest, 17–20.
- (1996), Pápay József finnországi naplója (1898. márc. – 1898. márc. 14). In Ünnepi könyv Mikola Tibor tiszteletére. A JATE Finnugor Tanszék különkiadványa. Szerkesztette: Mészáros Edit. Szeged, 231–234.
- (2001), Finnugor vonatkozású tudománytörténeti adalékok III. FUD 8: 419–425.
- (2003a), Pápay József oroszországi (szibériai) fényképgyűjteménye. Ünnepi kötet Honti László tiszteletére. Budapest, 309–314.
- (2003b), Reguly Antal finn népköltészeti fordításai. Debreceni Egyetem Magyar Nyelvtudományi Tanszék. Nyelvi és Művelődéstörténeti Adattár Kiadványok 5.
- NÉMEDI LAJOS (1988), A Kossuth Lajos Tudományegyetem rövid története. 1912–1987. In A debreceni Lossuth Lajos Tudományegyetem 75 éve. Debrecen.
- NYIKOLAJEVA, IRINA (1995), Obdorskij dialekt khantyjskogo jazyka. Mitteilungen der Societas Uralo-Altaica. Heft 15, Hamburg.

- PÁPAY JÓZSEF kéziratos debreceni hagyatéka. A Tiszántúli Református és Kollégiumi
Nagykönyvtár kéziratárában az R 1670–1692 számon.
- PÁPAY JÓZSEF – AGYAGÁSI KLÁRA (1997), Pápay József csuvas hagyatéka.
Közzéteszi Agyagási Klára. Debrecen, Bibliotheca Pápayensis VII.
- PÁPAY JÓZSEF – VÉRTES EDIT (1988), Pápay József osztják hagyatéka (Próbafüzet).
Közzéteszi Vértés Edit. Debrecen. BiblPáp I.
- (1990), Pápay József osztják hagyatéka. Hósi énekek I. Közzéteszi Vértés
Edit. Debrecen. BiblPáp II.
- (1990), Pápay József osztják hagyatéka. Hósi énekek II. Közzéteszi Vértés
Edit. Debrecen. BiblPáp III.
- (1993), Pápay József osztják hagyatéka. Hósi ének töredékek. Közzéteszi
Vértés Edit. Debrecen. BiblPáp IV.
- (1995), Pápay József osztják hagyatéka. Népélet és egyebek. Debrecen.
BiblPáp VI.
- (1998), Pápay József osztják hagyatéka. Osztják nyelvtani feljegyzések.
Közzéteszi Vértés Edit. Debrecen. BiblPáp VIII
- PAPP ISTVÁN (1960), Emlékezés Pápay Józsefre. MNy. 56: 140–142.
- (1971), Emlékezzünk régiekről. Szabolcs–Szatmári Szemle. 6: 93–100.
- PÓSTA BÉLA – BANNER JÁNOS (1962), Posta [sic!] Béla születésének százados ünnepe
1862–1962. Az előszót, életművének méltatását, naplószerű feljegyzéseinek
bevezetését írta és a kéziratot sajtó alá rendezte Banner János. Budapest, Múzeumi
közlemények melléklete. Életrajzok, Múzeumtörténeti Sorozat 1.
- SNELLMAN, HANNA (2001), Khants' Thime. Aleksanteri Institute. Saarijärvi.
- STEINITZ, WOLFGANG (1941), Exkurs über die Transkription des Ostjakisches in A.
Regulys Aufzeichnungen. Ostjakische Volksdichtung und Erzählungen aus zwei
Dialekten. 2. Teil. Tartu-Stockholm, 62–74.
- VÉRTES EDIT (1990), Über die Transkription der bisherigen und der zukünftigen
Nachlassausgaben aus Pápay's ostjakischen Material. NyK 91: 227–228.
- (1991), Pápay József osztják följegyzési és átírási módja. NyK 92: 41–60—
(1996), Gondolatok Pápay szótári hagyatékáról. In Ünnepi könyv Mikola Tibor
tiszteletére. A Jate Finnugor Tanszék külökiadványa. Szerkesztette: Mészáros
Edit. Szeged, 296–297.
- ZSIRAI MIKLÓS — (1935a), Jelentés Pápay József osztják irodalmi hagyatékáról. NyK
49: 381–88.

A szerzőnek az értekezés témaköréből megjelent publikációi

Egy kétnyelvű (osztják-orosz) hitoktató mű. Nyelvtudományi Közlemények 93. (1992–1993): 194–196.

Ékezethasználát egy kétnyelvű (osztják-orosz) hitoktató műben: Congressus Octavus Internationalis Fenno Ugristarum. Pars IV. Jyväskylä (1995): 237–238.

K. Lagunov: Irinarch Folia Uralica Debreceniesia 5. (1998): 251–254. (Ismertetés)

Jankó János, Utazás Osztyájköldre Folia Uralica Debreceniensia 7.
(2000): 153–156. (Ismertetés)

Adalékok az osztják hónapnevekhez. Folia Uralica Debreceniensia 9.
(2002): 123–130.

Pápay József északi osztják szójegyzéke. Folia Uralica Debreceniensia 11. (2004): 113–126.

A. Molnár Ferenc, Reguly Antal finn népköltészeti fordításai Folia Uralica Debreceniensia 11. (2004): 165–166. (Ismertetés) [A Kalevala-fordítástöredék a Pápay-hagyaték része]

Pápay József és Zichy Jenő III. ázsiai utazása. Finnugor Világ 2005. II. szám 27–33.

Pápay József és tanítványai. In Kilencvenéves a nyíregyházi állami tanítóképzés. A Nyíregyházi Főiskola Tanítóképző Intézetének emlékkötete. (Megjelenés alatt).